

Джоробекова А.М.

АДАМДАРДЫ САТУУ ЖӨНҮНДӨ

Джоробекова А.М.

О ТОРГОВЛЕ ЛЮДЬМИ

Адамдарды сатуу маселесине белгилүү денгээлде коом тарабынын көңүл бурулбай келсе, узак убакытка чейин адамдарды сатуунун келип чыгуу мазмуну, аныктамасы тууралуу бирдиктүү аныктама берилген эмес. Адам укугу боюнча Комиссиясынын 56-сессиясындагы "адамдарды сатуу" түшүнүгүнө аныктама аялдарга жасалган зомбулук боюнча атайын баяндамасы "Азыркы мезгилде" адамдарды сатуу" түшүнүгүнө аныктама берилген эл аралык макулдашуу жокко эсе. "Адамдарды сатуу" термини төмөндөгүдөй ишмердүүлүктөрдү өзүнө камтыйт ыктыярдуу миграциядан сойкулукка чейин, күчкө салып адамдарга тийишүү, аныкталган максат үчүн мажбурлоо, зордук көрсөтүү ж.б. Бара-бара адамдарды сатуунун тарыхый мүнөздөмөсү эскирип, азыркы мезгилдеги миграцияга жана адамдарды сатууга жана дагы жаратылыштагы укук бузуудагы көрсөткүчтөрү таң эше, сезилбеген кубулушка айланат.

XIX кылымдын башында катышы бар эскирген адамдарды сатуу түшүнүгүнөн, жаңы адамдарды сатуу катуу эсе жабыркаган аялдардын катарынын жебинен баа берилет. Жаңы аныктама адамдардын укуктарын коргоого атайын ылайыкталышы керек, адамдарды сатуудан жабыркагандарда, ар кандай бузуулардан коргоо жана жыныс белгилери боюнча адам укугу бузууларга атайын акцент каралат. "Адамдарды сатуу" түшүнүгү боюнча алардын спецификасына карабай алардын миссиясына жана ишмердүүлүгүнө эл аралык уюмдар көптөгөн аныктамаларды берип келишет.

Акыркы мезгилге чейин "адамдарды сатуу" терминин алдында кандай түшүнүктөр камтылгандыгы алардын аныктамасы тууралуу талаптар жүрүп келген. Жакында эле, эл аралык коомчулук адамдарды сатуу түшүнүгүнүн аныктамасын кеңейтүү жана никеге зордоп киргизүү жана күчтөн иштетүү ж.б. кошууну туура көргөн [1].

Палерм Протоколунун 3-беренесинде, адамдарды сатуунун төмөндөгүдөй түшүнүктөрү каралган, ташуу, берүү, күч колдонуу менен адамдарды жашыруу же алуу, уурдоо, алдоо, бийликти колдонуу менен же абалдан пайдалануу, башка жактын көзөмөлү менен адамдардын макулдугун алуу пайда табуу, төлөө жолу менен. Эксплуатацияга, сойкуларды эксплуатациялоо жана сексуалдык формадагы ж.б. эксплуатациялоо, күчтөн иштетүү же кызмат жасатуу, кулчулук же каада-салттар, кулчулуктукка окшоштуктар, органдарды алып таштоо же эрсиз аталар кирет [2].

Баланын укугу жөнүндөгү Конвенциянын факультативдик протоколунда балдарды сатуу, балдар айкулугу жана балдар порнографиясы балдар сатуу аныктамасын берет, балдар сойкулугу жана порнография:

«а) балдарды сатуу ар кандай адамдарга же адамдардын тобуна баланы сатуу актылары же соодалоо же ордуна келтирүү же сыйлоо;

б) балдар сойкулугу бул акчалай же кандайдыр бир башка формадагы сыйлыктарга, балдарды сексуалдык мүнөздөгү ишмердүүлүккө колдонуу;

с) балдар порнографиясы, балдарды каражат которуу сексуалдык иш аракетке колдонуу же балдардын жыныс органдарын сексуалдык максатты чагылдыруу» [3]

Адамдарды сатуу өлкө жагынан алып караганда 3-беренесине ылайык 2-беренесинде каралган:

а) максатка ылайык баланы кандай каражат менен болсо да алуу же берүү сунушу:

- баланы сексуалдык эксплуатациялоо;

- сыйлык үчүн баланын органдарын берүү;

- балдарды иштетүүгө пайдалануу;

- баланы багып алуу эл аралык укуктук актыларды колдонууда бузуулар менен ортомчулук менен багып алуу болсо;

б) 2-берене менен аныкталган балдарды. Балдар сойкулугун өз максатында сунуштоо же берүү;

с) 2-беренедө көрсөтүлгөн балдар порнография үчүн сактоо же сатуу, сунуш, экспорт, импорт, тартуу, бөлүштүрүү, өндүрүш.

Бул протоколдун ченемдери милдеттендирет, мамлекеттик - катышуу төмөндөгүдөй жосундарды жана ишмердүүлүгүнүн түрлөрү анын кылмыш-жаза укугунда камтылат, эч кандай көз карандысыз, бул кылмыштуулук улуттук же трансултук деңгээлде жасалса, же жекече уюштурулган тартипте; мамлекеттик - катышуучу улуттук мыйзам чыгаруу жобосунун каттоосу менен окшош абал ар кандай жасалган жосунунун катышына карай болот, бул катышуучулук жасалган жосунга байланыштуу; ар бир мамлекеттик катышуучу жасалган кылмышка карата жазасынын оордугуна, баскычына карай болот [4].

1999-жылдагы МОТ конвенциясында балдар эмгегинин формаларынын начар жактарына тыюу салуу жөнүндөгү төмөндөгү түшүнүктөр камтылган:

а) кулчулуктун бардык формалары, мисалы: балдарды сатуу жана аларды соодалоо, күчкө салып же милдеттүү түрдө иштетүү, анын ичинде балдарды жашыруун түрдө сатуу аларды пайдалануу көпчүлүк учурда куралдуу жанжал учурунда;

б) сойкулук үчүн балдарды пайдалануу же алдоо жолдору, порнографиялык буюмдарды чыгаруу үчүн колдонуу;

с) мыйзамга каршы ишмердүүлүк иштерине балдарды пайдалануу;

Мисалга: Бангизаттарын өндүрүү жана сатууга булар эл аралык келишимдерге ылайык аныкталган;

д) алар жасаган жумуштар түздөн-түз алардын ден-соолугуна зыян алып келет, балдардын коопсуздугу же нравалуулуктары каралган эмес [5].

Бул эл аралык конвенциянын толук эмес тизмеси, Кыргыз Республикасында жобо катары колдонулушу керек, тактап айтканда адамдарды сатуу менен күрөшү боюнча улуттук мыйзамдар эл аралык стандартка жооп бериш керек.

Натыйжада адамдарды сатууну алдын алуу, багыт коюу жөнүндө айрыкча аялдарды жана балдарды Протокол (Палерм протоколу) 2003-жылдын 25-декабрындагы. Бул протокол биринчиден "адамдарды сатуу" түшүнүгүнө эл аралык аныктама берүү, бул курушка жаңы мамиле жасоо, 1949-жылдагы Конвенциянын мазмунундагы адамдарды сатуу, сойкулук, өз эрки менен жана күчкө салуу түрлөрү каралган [6].

Протокол менен сойкулуктун өз эрки менен күчкө салуу түрлөрү каралган. Протоколго ылайык "зордоп иштетүү же кызмат", "кулчулук же каада-салт, кулчулукка окшош" терминдери өзүнө күчкө салуу сойкулугу камтылат, бирок бул түшүнүктүн ичинен жашы жеткендердин өзүн-өзү жооп берүү менен өз эрктери менен катышуу кирбейт. Кыргызстан өзүнө ылайык мыйзам чыгаруу актыларын иштеп чыкты жана "адам сатуу" түшүнүгүн киргизген. Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза Кодексинин "адамдарды сатуу" суроолору боюнча өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилген жана "адамдарды сатуу" терминдери каралган [7].

Негизинен Кылмыш-Жаза Кодексинин 124-беренеси (адамдарды эксплуатациялоо үчүн иштетүү боюнча жоопкерчилик мурда каралган), 2003-жылдын апрелинде Кыргыз Республикасында кол коюлган, эл аралык ченемдерге ылайык киргизилген, буга кошо БУУнун трансулуттук уюшулган кылмыштуулукка каршы Конвенциясы жана адамдарды сатууга бөгөт коюу жана жок кылуу, айрыкча аялдарды жана балдарды, аларга жаза колдонуу камтылган.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза Кодексинин 124-беренесине ылайык адамдарды сатуу бул – вербовка, ташуу, катуу, алуу, адамдардын уруксаты жок жана мыйзамсыз аларды алып-сатуу, күчкө салуу жолдору, шантаж, алдоо, өзүнүн максаты үчүн эксплуатациялоо [8].

Каралып жаткан кылмыштын объектиси коомдук мамиле жана адам эркиндигин камсыздоо болуп эсептелет.

Кылмыштын объективдүү жагынын мазмуну бир катар кыймыл-аракеттер аркылуу чагылдырылат; ташуу, которуу, алуу, берүү, адамдын макулдугу жок же макулдугу менен мыйзамсыз аларды алып-сатуу, шантаж, уурдоочулук, пайда табуу үчүн эксплуатациялоо максаты.

Түзүлүшү боюнча бул куран формалдуу. Кылмыштуулуктун субъективдүү жагы түздөн-түз формага тиешелүү.

Кылмыштуулуктун субъектиси катары - 14 жашка толгон физикалык жаран. Субъект катары Кыргыз Республикасынын жараны чет элдик жарандар же жарандыгы жоктор кире берет.

Кылмыштуулуктун белгилери боюнча 2-бөлүм төмөндөгүдөй квалификацияланат:

- 1) бир канга адамдарга карата;
- 2) жашы жеткендерге карата;
- 3) алдын ала сүйлөөчү боюнча адамдардын тобу;
- 4) кызматтык абалдан пайдалануу же бийликти ыксыз пайдалануу жолу;
- 5) күнөөлүдөн көз каранды же материалдык жактан адамдар катары;
- 6) кеп арадан мыйзамсыз алып кирүү, алып чыгуу.
- 7) коркутуп күч колдонуу жана ден-соолукка зыян алып келүү;
- 8) Иш кагаздардын жасалмаларын колдонуу, аларды жок кылуу, жабырлануучунун күбөлүгүн жоготуу;

Кылмыштуулуктун өзгөчө квалификацияларынын белгилери Кыргыз Республикасынын Кылмыш-Жаза Кодексинин 124-беренесинин 3-бөлүмчөсүндө көрсөтүлгөн. Аларга төмөнкү жасалган жосундар кирет:

- 1) адамдардын органдарын же ткандарын трансплантациялоо максаты;
- 2) коркутуп күч колдонуу жана ден-соолукка зыян алып келүү;
- 3) боюнда бар абалындагы күнөөлүүлөр үчүн, аялдарга карата;
- 4) жашы жетпегендерге карата;
- 5) куралды колдонуу, же буюмдарды курал катары колдонуу;
- 6) көптөгөн адамдардын ден-соолугуна жана жашоосу үчүн коркунучтуу ыкмалары;
- 7) адамдардын сактанбаган өлүмү боюнча жактуу же анык оор залалдары.
- 8) уюшулган топтор.

Эксплуатациянын алдына кылмыштуулук ишмердүүлүгүнө тартылган, адамдарды сойкулукка ж.б. сексуалдык ишмердүүлүктүн формасына зордоо, куралдуу жанжалдарда колдонуу, коммерциялык максатта балдарды багып алуу, кулчулук, эмгек ж.б. кызматтарга күчтөп иштетүү.

Адамдарды сатууда залал тарткандар жасаган иш-аракети үчүн кылмыш-жаза жоопкерчилигинен бошотулат, кылмыш-жаза укугу бузулганда болуп эсептелсе, эгер ал иш-чарага укук коргоо органдары, адамдарды сатуу ишинде аткаруучуларды, уюштуруучуларды жазага тартууга түрткү берет.

Адамдарды сатуу эки же андан ашык адамдарга карата, аларды жумушка тартуу, бирдей ойдо, берүү, алып-сатуу же мыйзамсыз иш-чаралар каралат. Башка учурларда экинчи жана биринчи адам сатууда ажырым болушу мүмкүн. Мындай учурда күнөөлүү адам алдын ала адамдарды эки же андан ашык сатууда келишимдер эсептелет.

Жашы жеткендерге карата билип туруп мамиле кылуу. Жашы жеткендерге карата адамдарды сатуу эгерде ал 18 жашта болсо, күнөөлүү жабырлануучунун жашын билсе. Бул учурда күнөөлүү чын дилинен жабырлануучуга карата эч бир нерсени өзгөртө албайт.

Адамдарды сатууну таануу жашы жеткендерге билип туруп кырдаалга же күнөөнү оордотуучу кырдаалдар толугу менен аткарылды. Мындай учурда адамдарды сатуу ошол учурда адам эркиндиги (негизги объект) жашы жетпегендерди (кошумча объект) инсандык өнүгүүсү жана калыптанышына кол салуу кирет.

Мындан сырткары, күчөтүлгөн түрдө кол салууга шартталган жабырлануучунун жашы жетпегендер (айрыкча 14 жашка чыкпагандар кирбейт) өзүнүн физикалык же психологиялык абалын коргоо, күнөөлүгө активдүү каршылык көрсөтөт.

Жабырлануучунун абалы кылмыш-жаза укугунда, теорияда жана практикада жардамсыз катары каралат.

Литература:

1. Strategic Objective D3130 (b) Beijing Platform fo Action, 1995.
2. Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми и наказании за нее (Палермский протокол) от 25 декабря 2003 года. ст.3.
3. Факультативный протокол к Конвенции о порнографии (2000), ратифицирован Кыргызской Республикой 12.02.2003 г.
4. Сборник международных документов и национального законодательства Кыргызской Республики о защите прав несовершеннолетних. - Бишкек, 2004. С.63.
5. Конвенция МОТ 182 о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда от 17.06.1999.
6. Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми и наказании за нее (Палермский протокол) от 25 декабря 2003 года. Ст.3.
7. Закон Кыргызской Республики от 9 августа 2003 года №193.
8. В редакции законов Кыргызской Республики от 09.08.2003 г. №193, от 05.01.2006г. №1, 25.06.2007 г. №91.